

УДК 35.1

М. В. ВЛАДИМИРОВ

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Розглянуто комунікативні аспекти політичної модернізації суспільних відносин в умовах глобалізації суспільних відносин.

Ключові слова: влада, держава, державна влада, глобалізація, суверенітет, легітимація, примус, авторитет, право.

We consider communication aspects of political modernization of social relations in a globalized social relations.

Key words: power, state, government, globalization, sovereignty, legitimating, coercion, authority, legislate.

Зміни в сучасному українському суспільстві обумовлюють новий характер позиціонування влади і її органів, вимагають державного управління, спрямованого на створення умов для самоорганізації громадян, і, як наслідок цього, нового типу комунікацій. Комунікації в цьому випадку не лише виступають як умова професійної PR-діяльності, але набувають значно більшого соціально-політичного змісту, стаючи інтегральним інструментом державного управління для забезпечення швидкої адаптації системи державного управління до політичних, соціальних і економічних умов, що змінюються. Пов'язано це з тим, що у процесі комунікації відбувається освоєння соціального досвіду, у тому числі політичного, відбір певних зразків і цінностей, формується політична культура, породжуються соціальні норми і стереотипи.

Крім того, необхідність швидкої адаптації системи державного управління до умов, що змінюються, посилюється вимогою постійного підвищення ефективності та результативності діяльності державних службовців. Досягнення цілей державного управління вимагає взаємоузгоджених управлінських рішень.

Особливі вимоги до якості інформації і комунікації, велика кількість формальних і неформальних параметрів, що швидко змінюються, різко підвищують складність аналізу та моделювання ситуації при прийнятті й узгодженні управлінських рішень на всіх рівнях владних відносин. Тому модернізація політичної, державної системи можлива тільки на основі корінних змін характеру комунікативних зв'язків влади і суспільства.

Питання, що пов'язані з природою влади та державною владою зокрема, досліджуються вже досить давно. У межах філософії досить ґрунтовно аналізуються змістовні ознаки влади та специфічні особливості її прояву (Геродот,

Платон, Аристотель, Цицерон, Тома Аквінський, Окамм, Макіавеллі, Боесі, Боден, Гельвецій, Дідро, Гольбах, Руссо, Гоббс, Локк, Вольтер, Кант, Гегель, Берк, Фіхте, Ніцше, Шпенглер, Сен-Симон, Оуен, Фур'є, Маркс, Дюркгейм, Вебер, Гумбольдт, Маблі, Юм, Моска, Парето, Бернхем, Кроз'є, Берклі, Бентам та ін.).

Сучасні інтерпретації класичних теорій влади, що стали методологічними витоками дослідження, містяться у працях Б. Беррі, К. Дейча, Г. Реттгерс, Т. Парсонса, Г. Саймона, Д. Істона, П. Блау, Р. Даля, Н. Лумана, К. Дойча, Х. Лассуела, Г. Арендт, Х. Вронга, Ю. Хабермаса, К. Аппеля, К. Байме, Е. Тоффлера та ін.

Невизначеним залишається питання теоретичного обґрунтування проблем комунікації в процесах політичної модернізації суспільних відносин.

Метою цієї публікації є дослідження особливостей політичної комунікації в процесах політичної модернізації суспільних відносин.

За справедливим зауваженням О. Кольцової, дослідження соціальної і політичної сфери життя до цього часу зачіпає головним чином усну комунікацію і рівень одиничних висловлювань. Визнання соціального характеру тих або інших видів комунікацій відкриває для багатьох науковців усі відтінки комунікативних зв'язків – групові й особові, політичні й економічні [1].

У сучасному демократичному суспільстві вузли і лінії перетину політики і адміністративного управління формують стійку систему відносин відповідних інститутів і структур, культурний код їх взаємодії, тобто політико-адміністративну систему. Слід підкреслити, що йдеться не про самі інститути, але про систему відносин, взаємозалежностей між ними. Як і інші системи, остання має ту властивість, що зміна однієї з її складових в тій чи іншій мірі позначається на інших. Не випадково багато проблем у державному управлінні пов'язано з трансформацією статусу і функцій державних органів, з якісно іншим рівнем їх відкритості, з їх адаптацією до умов постіндустріального, інформаційного суспільства, яке до певної міри стає реальністю і в Україні.

Державна влада виступає необхідним засобом регулювання інтеграції сучасного суспільства. Виконання цієї функції залежить від здатності владних органів і лідерів чинити вплив на свідомість і психологію мас з метою схвалення і виконання ними політичних рішень. Відповідно, необхідним джерелом політичної діяльності слугує знання соціально-психологічних і соціокомунікативних механізмів і закономірностей. Дослідження соціокомунікативного контексту стає важливим саме в умовах політичної модернізації, коли політика набуває «людського виміру».

Питання про соціокомунікативний контекст функціонування державної влади пов'язане з визначенням значущості позаінституціональних аспектів політики, а саме впливом на модернізаційні процеси стійких традиційних архетипів, що не завжди усвідомлюються, але незмінно впливають, ігнорування яких може призвести до гальмування і навіть зриву модернізаційного процесу. У зв'язку з

цим потрібні нові концептуальні принципи взаємодії “суспільство – влада”, підкріплювані новою культурою політичної взаємодії, яка повинна набути нормативні й інституціональні характеристики, стати справжнім духовним (неформальним) імперативом людської поведінки.

Для ефективності процесу політичної модернізації потрібний баланс цінностей стабільності та розвитку. Домінування мети-розвитку у збиток єдності, що особливо яскраво проявляється в періоди соціальних і духовних зрушень, веде до розколу і хаосу. Але і в гомогенному суспільстві далеко не всі верстви населення рівною мірою зацікавлені та залучені до процесу модернізації, тому успіх модернізації визначається тим, наскільки вдалося створити загальний для всіх груп тип сприйняття.

Становлення і наявність різноманітних комунікативних кодів, що забезпечують смислову селективність у спеціалізованих сферах політичних практик, поза сумнівом, підвищує рівень легітимації. У той же час цей процес переводить когнітивний конфлікт на якісно новий рівень, означаючи необхідність вирішення ситуації через оформлення специфічного генералізуючого коду влади і відповідних комунікацій та інститутів. На думку Н. Лумана, існування вказаного коду і взаємозв’язаних з ним більш приватних кодів зумовили витoki і результати цивілізаційної динаміки [2]. За відсутності генералізуючого коду публічної влади культурна легітимація будь-якого простору (економічного, релігійного, інформаційного) у складноорганізованому суспільстві при всій своїй відносній автономії опиниться нестійкою. І навпаки, від «якості» символічного виробництва і способів його конвертації в соціальний простір залежить здатність публічної влади ефективно виступати в ролі засобу загальної комунікації в процесі політичної модернізації.

Як вважає Ю. Габермас, у сучасному суспільстві сфера впливу громадськості постійно розширюється, а політична дієвість знижується: “Ми можемо розрізнати комунікативно породжену і адміністративно вживану владу. У політичній публічності зустрічаються та перетинаються два протидіючі процеси: процес комунікативного виробництва легітимної влади і процес досягнення легітимації через політичну систему. ...Як здійснюються обидва ці процеси, спонтанне формування волі в автономних об’єднаннях громадськості (Offentlichkeit) і організоване досягнення лояльності мас, і який з них панує над іншим, – це емпіричне питання” [3, с. 64]. При цьому автономними Ю. Габермас називає лише ті об’єднання громадськості, які не виробляються політичною системою з метою легітимації і не є частинами цієї системи. На думку німецького соціолога, ці об’єднання повинні виникати спонтанно з повсякденних практик і мати проникні межі.

Розглядаючи місце і роль держави в складних умовах перехідного суспільства, необхідно звернути увагу на зростання значення її неполітичних функцій. Держава повинна утілювати в собі глибоку потребу людини в певних

єдиних для тієї чи іншої спільноти цінностях, потребу в універсальному ідеалі, в деякому ціннісному каркасі, здатному цементувати спільне соціальне життя, яке на цьому етапі легко може зруйнуватися. Тому інформаційні зв'язки в процесі політичної модернізації знаходять інституціональну стійкість лише завдяки постійному “обслуговуванню” ролевих практик суб'єктів. Підтримка базових для політики комунікацій (у сфері ухвалення рішень, проведення виборів, розвитку міжпартійних стосунків) сприяє формуванню відповідних інформаційно-комунікативних систем.

Констатація системних підстав інформаційного простору державної влади дозволяє стверджувати, що він організовується головним чином у вигляді різноманітних інформаційно-комунікативних систем, що мають явний пріоритет перед нестійкими потоками інформації і частковими інформаційними обмінами. При цьому зрозуміло, що, хоча в політичному просторі існує безліч інформаційно-комунікативних систем, найбільше значення має система масової комунікації, що відбиває взаємодію суспільства з органами влади.

Від якості комунікативного дискурсу, можливостей смисло-значущого діалогу в системі “суспільство – влада” залежить ефективність політичної модернізації. Процеси політичної модернізації, перехід суспільного розвитку в постіндустріальну фазу, формування інформаційного суспільства обумовлюють зміни, ролі державного управління, що зачіпає всі сфери суспільства; воно отримує принципово оновлене розуміння в контексті його соціальної обумовленості, масштабності й ефективності. Аналіз сутності політичної модернізації з позиції соціокомунікативного підходу відкриває додаткові можливості для розгляду політичного простору як складноструктурованої системи взаємодії соціально-політичних процесів з масовими інформаційними процесами з урахуванням змін у масовій свідомості та тенденцій розвитку інформаційно-комунікативних стосунків.

Французький дослідник С. Московічі стверджує, що комунікація є всьєю соціальним процесом, адже якщо змінити її форму, її засоби, то вона тут же змінить природу груп і форму влади. Виходячи з цього, С. Московічі разом з французьким соціологом Г. Тардом діходять висновку, що кожному типу зв'язку відповідає певний тип соціального співтовариства: традиційній комунікації “з вуст у вуста” – натовп; сучасній комунікації, що бере свій початок з газет, – публіка [4]. Не випадково, у сучасному світі громадські зв'язки все більшою мірою контролюються і управляються такою підсистемою, як “публік рілейшнз” (PR), яка розглядається як засіб управління громадськими зв'язками, як організуючий інструмент політичної, економічної і конкурентної боротьби.

Система PR як управлінський елемент громадських зв'язків має свої технології і інструменти управління. Процес управління громадськими відносинами лежить у сфері соціальних технологій і пов'язаний з певною

практичною діяльністю, спрямованою на перетворення соціального об'єкту. У нашому випадку об'єктом є громадськість, а інструментом перетворення, зміни її складових – громадські зв'язки. На виході цих перетворень відбувається зміна громадських відносин, але не безпосередньо, а за допомогою впливу на певні соціальні об'єкти. Тому громадські зв'язки виступають як інструмент соціальних змін під керівництвом структур PR, що управляє.

Тут слід ураховувати, що участь громадян в управлінні як безпосередня, так і опосередкована (через систему виборного представництва своїх інтересів), є невід'ємним атрибутом демократичного суспільства. У демократичному суспільстві держава не може довільно встановлювати свої «правила гри» у відносинах з громадськістю, не може бути відкритою в тій мірі, в якій вона вважає для себе потрібним, не може приймати будь-яке управлінське рішення, не співпрацюючи тим чи іншим чином з громадянами і їх об'єднаннями. У цьому відношенні можливості громадян і їх об'єднань здійснювати вплив на органи влади за допомогою PR стають суттєвими.

Відповідним чином змінюється і технологія взаємодії громадян і влади за допомогою PR. Сприяння вільному схваленню громадянами дій і політики органів влади, забезпечення їх підтримки конкретними діями громадян і є головною метою, а також критерієм ефективності роботи PR-служб у демократичному суспільстві. Сучасна демократична держава як ніколи раніше потребує розуміння, підтримки й участі громадян у процесах управління, в пошуку найбільш ефективних шляхів і методів вирішення завдань і проблем, що хвилюють суспільство. Комунікації у зв'язку з цим стають важливим елементом формування і реалізації політики, реальним елементом її здійснення.

Зміна ролі владних комунікацій у процесах державного управління, виробленні та реалізації політики передбачає адекватну зміну в ролі, методах і принципах діяльності PR-структур інститутів державної влади. Упровадження в управлінську практику нових інформаційних технологій, технологій PR-забезпечення процесів ухвалення рішень органами влади виводить на вищий рівень відкритість і прозорість державного управління. У найзагальнішому вигляді можна виділити декілька принципових моментів, спрямованих на вдосконалення механізмів відкритості та прозорості, а саме: забезпечення відкритості та прозорості адміністративних процесів і формування нормативної правової бази взаємодії громадян з органами влади, забезпечення моніторингу і зовнішньої підзвітності.

У той же час слід зазначити, що сучасна українська практика PR дуже суперечлива в органах влади, де під “зв'язками з громадськістю” іноді розуміється пропаганда успіхів того чи іншого органу. У такому разі фундаментальні принципи зв'язків з громадськістю (узгодження інтересів, паритетне управління, солідарне розв'язання конфліктів) трансформуються в правила пропаганди, що не дозволяють реалізуватися цілям PR у повному обсязі.

Ефективна система взаємодії з громадськістю повинна стати невід’ємною частиною системи державного управління, при цьому взаємодія повинна будуватися на співучасті, співпраці, співтворчості, а основними цілями взаємодії повинні виступати:

- підвищення якості державної політики, що проводиться, обґрунтоване ухвалення управлінських рішень;
- можливість уникнути проблем і затримок на стадії реалізації політики і визначати приховані витрати;
- забезпечення підтримки і довіри громадян;
- зміцнення підзвітності та відповідальності органів влади за результати політики, що проводиться;
- зниження адміністративних бар’єрів і протидія корупції;
- розвиток зворотного зв’язку, можливості адекватно реагувати на соціальні потреби, підвищення якості державних послуг;
- можливість моніторингу діяльності органів влади і впровадження механізмів соціального контролю.

Велике значення для досягнення цих цілей має принцип довіри, дотримання якого має бути спрямованим на формування відносин соціального партнерства, діалогу суспільства і влади, покращання іміджу держави в громадській думці. Проте існує низка причин, які породжують недовіру громадян до органів влади. Їх можна розділити на такі групи:

- “організаційно-технічні” причини, пов’язані з тим, що державні органи внаслідок відсутності або недостатності кваліфікованих і компетентних професіоналів у сфері зв’язків з громадськістю не вміють роз’яснювати громадянам цілі та мотиви своєї діяльності, не дають адекватного уявлення про її характер і ті умови, в яких вони вимушені працювати і вирішувати проблеми;
- “культурно-історичні” причини, сутність яких полягає в традиційно високій мірі політичної і соціальної активності українських громадян, схильності нашого суспільства до протистояння з владою;
- “ресурсні” причини, пов’язані з недостатнім фінансуванням органів влади, відсутністю необхідної матеріальної і технічної бази, обмеженістю часових ресурсів, що не дозволяє здійснювати ефективні PR-акції і кампанії.

Ці проблеми можуть вирішуватися в таких напрямках PR-діяльності в органах державної влади:

- установлення, підтримка і розширення контактів з громадянами і організаціями;
- інформування громадськості про рішення, що приймаються;
- вивчення громадської думки;
- аналіз громадської реакції на дії посадовців і органів влади;
- прогнозування суспільно-політичних процесів;
- забезпечення органів влади аналітичними розробками;
- формування сприятливого іміджу.

Специфіка PR у системі державного управління зумовлюється, передусім, типом системного включення PR в економічну, політичну, правову діяльність. Потреба в контактах з громадянами, громадськими організаціями, засобами масової інформації є настільки великою, що служби PR стають органічним елементом усієї системи державного управління, політичної структури суспільства. Зв'язки з громадськістю природно вписуються в систему управлінських дій, створюють умови для ухвалення оптимальних управлінських рішень, можуть брати на себе попереджуючу програму розв'язання конфліктних ситуацій, у багатьох випадках виявляються здатними активно впливати на реалізацію прийнятих рішень.

У реалізації цієї партнерської моделі може допомогти впровадження таких положень теорії політичних мереж:

1) включеність у політичне управління як рівноправних партнерів низки акторів вимагає наявності процесу взаємної комунікації, істинного діалогу, спільно виробленої домовленості. Поняття істинного діалогу передбачає, що структури державної влади не просто доводять до громадян, їх об'єднань уже вироблені рішення, домагаючись потім їх підтримки, а залучають їх до участі в самому процесі вироблення і ухвалення рішень;

2) взаємодія владних і громадських структур у процесах політичного управління, вирішення тих чи інших конкретних завдань можливо тільки на основі довіри, що виникає до і в процесі спільної діяльності між цими структурами, що, у свою чергу, передбачає відкритість владних структур перед громадянами і їх об'єднаннями.

Проте тут існує певна проблема, яка полягає в тому, що, як зазначалось у попередньому підрозділі, у свідомості українських громадян уживаються дві моделі поведінки по відношенню до держави: патерналістська, успадкована від минулого, та індивідуалістична, часто виступаюча як нав'язана обставинами життя, але багатьма все-таки прийнята. При цьому самостійність, наявна у більшості громадян країни, не призвела до формування індивідуалізму, що поєднує особистий інтерес з відповідальністю, а головне, здатністю до об'єднання з собі подібними для організованого захисту своїх і загальних інтересів.

У зв'язку з цим сучасна соціально-політична ситуація в Україні багато в чому перебуває під впливом конфлікту старої управлінської культури і нових проголошуваних політичних орієнтирів. Продовжує зберігатися патерналізм, багато в чому авторитарні моделі управління, влада часто нездатна швидко і адекватно реагувати на найважливіші демократичні імперативи часу і неспроможність громадянського суспільства самостійно, без допомоги держави і влади відповісти на сучасні виклики. У той же час спостерігаються певні тенденції формування нової політичної культури, яка характеризується спробами підвищення якості комунікативного дискурсу, лібералізацією свідомості, утвердженням нових цінностей і установок в суспільстві.

Усе це вимагає не просто вибудовування ефективних відносин між державою і суспільством на рівні PR, але і реалізації відповідної інформаційної

політики. Оскільки основою встановлення тих чи інших взаємин між владою і суспільством є характер їх інформаційної взаємодії, то забезпечення партнерських взаємин між владою і суспільством в ході динамічного процесу проведення глибоких соціально-економічних і політичних перетворень багато в чому залежить від ефективності обраної стратегії і тактики державної інформаційної політики, що є невід’ємними складовими державного управління такими процесами.

Література:

1. *Кольцова Е. Ю.* Теория массовой коммуникации / Е. Ю. Кольцова // Социологический журнал. – 2008. – № 1/2. – С. 75–88.
2. *Луман Н.* Эволюция / Н. Луман. – М. : Логос, 2005. – 280 с.
3. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас ; пер. с нем. ; под ред. Д. В. Складнева, послесл. Б. В. Маркова. – СПб. : Наука, 2000. – 380 с.
4. *Burton J.* World society / J. Burton. – Cambridge : Cambridge university press, 2002. – 354 p.

Надійшла до редколегії 10.09.2013 р.